

Eräitä lauseanalyysin lievekysymyksiä

Lauseenjäsenistä predikatiivi on esiintymiltään kaikkein rajoittunein: tuleehan se kyseeseen vain tietyntyypillisissä lauseissa tiettyjen verbien yhteydessä. Sitä paitsi se on struktuurallisesti riippuvainen myös lauseen subjektista. Predikatiivilla ja nominin varsinaisella määritteellä attribuutilla onkin erinäisiä yhtymäkohtia; erona on se, ettei attribuutilla ole itse lauseen rakenteen kannalta minkäänlaista merkitystä. Tästä syystä attribuutti voi esiintyä minkälaisen predikatiivin sisältävässä lauseessa tahansa, minkälaisen substantiivin yhteydessä tahansa.

Predikatiivi- ja attribuutisuhteen välistä vastaavuutta on käytetty hyväksi esim. transformaatioteoriaa havainnollistettaessa. Chomsky esittää nominalisoivan transformaation T_{Adj} , joka pätee säikeeseen $T - N - is - Adj$ ja muuttuu vastaavaksi nominaalilausekkeeksi $T + Adj + N$: *the boy is tall* → *the tall boy* (Syntactic Structures s. 72). Chomsky toteaa, että operaatio yksinkertaistaa huomattavasti kielioppia ja että sen täytyy kulkea juuri tähän eikä päinvastaiseen suuntaan. Harris esittää englannin ydinkonstruktioiden joukossa sellaisenkin transformaation, jossa adjektiivin paikalla on nomini: $N is N$, ja edelleen $N_1 \rightleftharpoons N_2$ (Language 33:3 s. 330). Suomessa tätä kuvastaa esim. *lintu on varpunen*, josta tulee *varpuslintu*.

Intransitiiviverbeistä esiintyvät predikatiivisessa suhteessa yleensä vain *olla* ja *tulla*, poikkeustapauksissa jokin muu verbi. *Olla* on kuitenkin kaikkia muita verrattomasti yleisempi. Toisaalta *olla*-verbi saattaa esiintyä predikaattina muunkinlaisissa kuin predikatiivisuhteen sisältävissä lauseissa. *Varpunen on pieni* sopii esimerkiksi predikatiivisuhteesta. *Varpunen on puussa* sisältää lokaalisen suhteen ja *Varpusella on pesä* possessiivisen. Karkeasti jaotellen *olla*-verbin esiintymät voidaan sisällyttää johonkin näistä ryhmistä. Lokaalinen ja possessiivinen suhde muistuttavat toisiaan sikäli, että ne voivat esiintyä eksistentiaalilauseissakin: *Varpusia on puussa*. *Varpusella on poikasia*. Näissä tapauksissa *olla*-verbiin siis liittyy partiaalinen subjekti. Predikatiivisuhteen sisältävien lauseiden laita on toisin.

Setälän mukaan predikatiivi voi esiintyä vain lauseissa, joissa on totaalinen subjekti: *Juustot ovat hyviä*. Avoimeksi jää, katsooko hän saman periaatteen pätevän myös objektipredikatiivin suhteen. Esimerkkilauseissa objektipredikatiivi kuuluu vain totaalisen objektin seuraan: *Juustot emäntä tekee hyviä*, mutta asiaa ei missään suoranaisesti mainita.

Joka tapauksessa voi luetella eräitä aivan käypää kieltä edustavia esimerkkejä, jotka asettavat edellä mainitut toteamukset epäilyksenalaisiksi. Subjektipredikatiivi näyttää esiintyvän partiaalisen subjektin ohella seuraavissa lauseissa: *Kouluja on*

hyviä ja huonoja. Vihaa on pyhääkin. Osanottajia ei ole kolmea useampaa. Samaa on todettavissa kansankielestä: Montako om pitkää? Ei sitä semmosta ollu määrääkään (Suomi III:20 s. 3). — — *semmosie niitä kun on niitä lukuja* (Vanha Kuusamo kertoo s. 179). Kaksi substantiiviakin tulee mainitunlaisessa konstruktiossa kyseeseen: *Ei aarelistmäst okkam pappia juur ollenkan* (Suomi III:20 s. 3).

Kuten Aarni Penttilä ja Osmo Ikola ovat huomauttaneet, tällaiset lauseet ovat oikeastaan sisällykseltään eksistentiaalisia: *Kouluja on olemassa hyviä ja huonoja*.¹ Penttilä selittää kyseiset lauseenjäsenet predikatiiveiksi, jotka ovat hyvin lähellä luokitus-predikatiiveja: *Paitoja on valkoisia ja kirjavia — Paidat ovat valkoisia ja kirjavia*.² Jälkimmäistä lausetta vastaisikin attribuutisuhde *Valkoiset ja kirjavat paidat*, mutta edellinen lause ei ole siihen suoranaisesti verrattavissa. Lauseiden rakenteessa on selvää eroavuutta. Lausetta *Paitoja on valkoisia ja kirjavia* ei vastaa attribuutisuhde *Valkoiset ja kirjavat paidat*, vaan *Paidat, valkoiset ja kirjavat*, jossa adjektiivit eivät ole suoranaisia nominin määritteitä, vaan esiintyvät jonkinlaisina selvittelylisäkkeinä. Hieman toisentyypisiä ovat sellaiset ilmaukset kuin *Meitä on monta, Heitä ei ole muita*. Nämäkin lauseet ovat eksistentiaalisia: *Meitä on olemassa monta*, mutta niihin ovat samastettavissa sellaiset ilmaukset kuin *Meitä on paljon, Meitä on vähän*, joissa ei missään tapauksessa esiinny predikatiivia, vaan määrän adverbi.

Tulkinnanvaraisia määritteitä on siis todettavissa lauseissa, joissa *olla*-verbin välittämä suhde on lähinnä lokaalinen. Miten on possessiivisuhteen laita? Siro mainitsee lauseopissaan, että eräessä lausetyypissä omistajanadessiivi on ainakin näköjään nominaalisessa lauseessa: *Tukka hänellä on harmaa*, ja selittää asian niin, että lause tosiasiassa onkin nominaalinen: »*Tukka on harmaa* on keskeinen osa, *hänellä* on vapaa määräys.»³ Tämän mukaan ei possessiivisuhteen sisältävässä lauseessa nominaalisen ja eksistentiaalisen lausetyypin sekoitus ole mahdollinen. Kuitenkin voi sorvata esim. lauseen *Parta hänellä on pikimusta, mutta tukkaa hänellä on harmaatakin*. Yhdyslauseen edellinen lause on Siron mukaan nominaalinen, mutta jälkimmäinen partiaalisubjektin sisältävänä lienee joka tapauksessa eksistentiaalinen, vaikka *hänellä* käsitettäisiinkin vapaaksi määritteeksi. *Vihaa on (olemassa) pyhääkin* ja *Tukkaa hänellä on harmaatakin* ovat rakenteellisesti aivan samanlaisia lauseita.

Edellä esitetyn perusteella voisi tietysti päätellä, että eksistentiaalilauseessa saattaa esiintyä predikatiivisuhdetta partiaalisubjektista huolimatta. Tällöin ilmiötä on kuitenkin käsitelty aivan liian suppea-alaisesti. Vastaavanlaista nominin ja siihen viittaavien määritteiden hajontaa esiintyy myös lauseissa, joiden predikaattiverbi ei edellytä predikatiivisuhdetta: *Sieniä kasvaa siellä pieniä ja suuria, Taloja näkyy matalia ja korkeita*. Vaikka *kasvaa* saattaa ilmentää predikatiivisuhdettakin, esim. *Otra kasvaa pitempää* (Suomi III:17 s. 13), esimerkkilauseettamme ei voi muuntaa normaaliksi totaalisubjektin sisältäväksi predikatiivilauseeksi: **Sienet kasvavat pieniä ja suuria*. Tuskinpa myöskään lauseessa *Ei parempaa tukkan kirkonmiestä kun tää on* (Suomi

¹ Osmo Ikola, Lauseopin kysymyksiä s. 22.

² Aarni Penttilä, Suomen kielioppi, 2. painos, s. 627.

³ Paavo Siro, Suomen kielen lauseoppi s. 53.

III:20 s. 3) *tulen*-verbi on funktioltaan predikatiivia edellyttävä: tarkoitetaan seurakuntaan tulevaa eikä olemaan tulevaa, kehkeytyvää henkilöä. **Ei kirkonmies tule parempaa* on sekin ilmauksena mahdoton. *Viljanpuolta siällä näky olevan useita pussia* (Suomi III:20 s. 3) sisältää samanlaisen ilmauksen kuin *Meitä on monta*, mutta verbi ei kuulu predikatiivisuuhdetta edellyttäviin. Turhaa on siten etsiä piilevää nominaalisuuhdetta sellaisistakaan eksistentiaalilauseista, joiden predikaattina on *olla*-verbi.

Tarkasteltavanamme olevalla ilmiöllä ei itse asiassa ole lainkaan strukturaalisia rajoituksia. Transitiviverbikään ei ole tämänlaisissa yhteyksissä outo. Lauseen rakenne tietysti muuttuu: subjekti on ongelmamme ulkopuolella, ja huomion kohteiksi tulevat objekti ja siihen käsitteellisesti viittaava adjektiivi: *Marjoja emme löytäneet, mutta sieniä näimme pieniä ja suuria*. Tavallinen predikatiivisuuhde ei voi olla kyseessä, koskapa ei voi sanoa **Sienet näimme pieniä ja suuria*. Kansankielestä mainittakoon esimerkki *Jos mitä tarjoo kuningas pal^akintoo, niin älä ota* (Suomi III:17 s. 13). Mikäli predikaattina on valmistamista tai olemaan saattamista merkitsevä verbi, jolloin monikollinen partiaaliobjekti voidaan vaihtaa totaaliseksi adjektiivin silti pysyessä partitiivimuotoisena, suhde voidaan aina selittää predikatiiviseksi: *Se on koittanu niitä niim pieniä. Niitä tehlään nyt tähän aikaan niin näpsä niitä piippujakin* (Suomi III:20 s.17). Koska objektin muoto riippuu ensi kädessä predikaatista, sen partiaalisuudella ei ole samanlaista strukturaalista merkitystä kuin eksistentiaalilauseen subjektin muodolla.⁴

Kokeilemalla havaitsee, että lauseiden tyyppiä voi muuntaa varsin pitkälle adjektiivin aseman silti muuttumatta. Asia ei ole kiinni edes partitiivimuotoisesta subjektista tai objektista: *Lakin poika sai uuden eikä kenkiä*. Ja palataksemme *olla*-verbin ja possessiivisuhteen sisältäviin lauseisiin: *Lakki hänellä on uusi* voidaan kenties selittää nominaalilauseeksi. Mutta miten on asian laita, jos totaalissubjekti on monikollinen: *Saappaat hänellä on uudet* tai *Sanat hänellä on suuret* — vrt. — — *niil lapset hällä oli kuletettavat kun sovass oli mies* (Vanha Kuusamo kertoo s. 23). Lauseen kongruenssisuhteet ovat possessiivi-ilmaukselle tunnusomaiset, monikolliseen totaalissubjektiin kun liittyy yksiköllinen predikaatti. *Saappaat hänellä ovat uudet* tietenkin sisältäisi predikatiivisuhteen. Täten lause *Tukka hänellä on harmaa*, jossa ei ole kongruenssisuhteen suomaa kriteeriä, on kaksiselitteinen: joko nominaali- tai possessiivilause. Huomautettakoon, että ilmeisesti nominaali- ja possessiivilauseen sekoituskin saattaa käydä päinsä: *Lakit hänellä on uusia*, (mutta saappaita hän myy vanhojakin) = *Lakit, joita hänellä on, ovat uusia*.

Yhteisenä piirteenä — edellä esitettyä erikoistapausta lukuun ottamatta — näissä erityyppisissä lauseissa on kyseeseen tulevien nominien täydellinen kongruenssi, joka pätee sekä sijamuodon että luvun suhteen. Predikatiivisuhteessahan ei ole välttämättä näin. Ilmeisesti lauseessa *Paitoja on valkoisia ja kirjavia* asian ydin ei ole siinä, että lauseessa on predikaattina *olla*-verbi ja predikatiivi niin muodoin strukturaalisesti ymmärrettävä, jopa odotettava. Mainitsemani täydellinen kongruenssi viittaa attribuutisuhteeseen. Merkityksellistä on pääsanan ja attribuutin välisen suhteen hajoaminen, niin että jälkimmäinen sijaitsee verbin pääsanasta erottamana. Koska

⁴ Vrt. Penttilä, Suomen kieloppi s. 612: *Aitaa ei ole tehty tarpeeksi lujaa*.

attribuutin esiintyminen ei ole lauseen struktuurista riippuvainen, sama ilmiö on todettavissa minkälaisen predikaatin sisältävässä lauseessa tahansa.

Vertailukohdan saa erinäisistä genetiivin esiintymistä. Ei ole sama asia jos sanotaan *Pojan jalka meni poikki* tai *Pojan meni jalka poikki*. Viimeksi mainitussa esimerkissä sekä genetiivi että pääsana korostuvat, kun väliin tunkeutuu predikaatti. Tällaista genetiiviä sanotaan yleisesti adverbialiseksi, mutta sen sukulaisuus adnominaaliseen genetiiviin on selvästi havaittavissa. Määrite on vain alkanut itsenäistyä ja on muodostunut lauseen struktuuria kannattavaksi tekijäksi. Aivan samoin on käynyt adjektiiviattribuuteille esimerkeissä *Sieniä kasvaa siellä pieniä ja suuria* tai *Saappaat hänellä on uudet*. Itsenäistynyt attribuutti on menettänyt läheisen yhteytensä pääsanaansa ja siten saanut uutta emfaattisuutta. Itse nominikin korostuu eron johdosta ja ilmaisee tietynlaista vastakohtaisuutta, valinnanvaraa. Kun sanotaan *Saappaat hänellä on uudet*, vihjaistaan samalla, että asianomaisella on jotakin muuta, joka ei ole uutta vaan vanhaa. Usein vastakohtaisuus saa selvän kielellisen ilmauksen: *Sieniä kasvaa siellä suuria ja pieniä. Vihaa on pyhääkin*.

Itsenäistyminen on mahdollista kaikille nominin välittömille määritteille, ei vain adjektiivij- ja genetiiviattribuuteille. Partitiiviattribuutti on joutunut pääsanastaan erilleen seuraavissa esimerkeissä: *Pelto siltä ov vähäv vähähkö* (Suomi III:12 s. 5). *Kaksikymmentä paperiruplaa vain sai leski panksuunia* (Suomi III:12 s. 10). *Huiran trenkiä tännek kaks tuli* (Elettiinpä ennenkin s. 10). Ilmiön seuraaminen johtaa siis varsin kauas predikaatiivisuhteesta, nominilausekkeen yleiseen hajoamiseen.

Itsenäistynyt attribuutti ei ole varsinaisessa mielessä lauseenlisäke, vaikka se sisältääkin selityksen tai täsmennyksen. Ero on ilmeinen, kun vertaa sitä selvittelylisäkkeeseen: *Oli näille maille ilmestynyt outo mies, matalaotsainen ja terävänokkainen*. Selvittelylisäkkeitä edeltää tauko, ja ne voi jättää pois lauseen struktuurin siitä muuttumatta. *Sieniä kasvaa, pieniä ja suuria* sisältää lauseenlisäkkeen, mutta *Sieniä kasvaa pieniä ja suuria* edustaa yhtenäistä lausetta. Lauseessa ei todeta, että sieniä kasvaa yleensä ja että toiset ovat suuria, toiset pieniä, vaan että on olemassa sekä pieniä että suuria sieniä. Palataksemme esityksemme alkuun: samalla tavoin kuin predikaatiivisuhteen voi yksinkertaistaa attribuuttisuhteeksi, itsenäistä attribuuttia voi verrata nominia seuraavaan selvittelylisäkkeeseen.

Itsenäistyneistä attribuuteista on tullut lauseenjäseniä, joille ei ole varsinaista nimitystä. Joissakin tapauksissa ne voitaisiin selittää predikaatiiveiksi, mutta ulkopuolelle jäisi joukko aivan vastaavanlaisia esiintymiä, jotka lauseen predikaattiverbin luonteen vuoksi eivät sovellu tähän ryhmään. Ne voitaisiin tietysti leimata apposition luonteisiksi määritteiksi tai heittää ne adverbialien yhteiseen pelukoppaan, mutta niiden syntaktinen funktio jää silloin hämäräksi.

Einige Randfragen der Satzanalyse

VON EEVA KANGASMAA-MINN

Nach der Auffassung, die Setälä in seiner Satzlehre der finnischen Sprache äussert, kommt ein Prädikativ nur in solchen Sätzen in Frage, deren Subjekt total ist. Die Praxis scheint jedoch dieser Auffassung zu widersprechen: *Kouluja on hyviä ja huonoja* 'Schulen gibt es gute und schlechte', *Vihaa on pyhääkin* 'Es gibt auch heiligen Zorn'. Viele Forscher (A. Penttilä, O. Ikola, P. Siro) haben festgestellt, dass derartige Sätze trotz ihrem scheinbaren Prädikativverhältnis Existenzsätze sind.

Eine entsprechende Erscheinung kommt in Sätzen vor, deren Prädikatverb kein Prädikativverhältnis voraussetzt: *Sieniä kasvaa siellä pieniä ja suuria* 'Es wachsen dort kleine und grosse Pilze', *Sieniä näimme siellä pieniä ja suuria* 'Wir sahen dort kleine und grosse Pieze'. Nicht einmal die Partialität des Subjekts oder Objekts fungiert als abgrenzender Faktor: *Saappaat hänellä on uudet* 'Er (sic) hat neue Stiefel', *Lakin poika sai uuden eikä kenkiä* 'Eine neue Mütze bekam der Junge und nicht (neue) Schuhe'. Entscheidend ist die vollständige Kasus- und Numeruskongruenz des Nomens mit dem auf es hinweisenden Adjektiv, ein Umstand, der auf ein attributives Verhältnis hindeutet. Es handelt sich um ein verselbständigtes Attribut, das durch

die Trennung von seinem Hauptwort neue Emphase gewonnen hat. Wesentlich ist denn auch der im Ausdruck enthaltene Gegensatz, der mit syntaktischen Mitteln angezeigt wird.

Die Trennung des Genetivattributs von seinem Hauptwort ist eine von altersher bekannte Erscheinung: man kann sagen *Pojan jalka meni poikki* oder *Pojan meni jalka poikki* 'Der Junge hat das Bein (den Fuss) gebrochen' (eig. 'Das Bein des Jungen ging entzwei'). Viele Vorkommenfälle des sog. adverbalen Genitivs sind denn auch auf dieser Grundlage zu verstehen. Auch das Partitivattribut und sein Hauptwort können durch den verbalen Teil des Ausdrucks voneinander getrennt werden: *Peltoa siltä on vähän vähäkö* 'Acker hat er (sic) etwas wenig'. Die Weiterverfolgung der Erscheinung führt also recht weit vom Prädikativverhältnis weg, zur allgemeinen Auflösung des Nominalsatzes.

Das verselbständigte Attribut ist nicht mehr eine blossе Bestimmung zum Nomen, sondern es ist zu einem Faktor geworden, der die Struktur des Satzes beeinflusst. Als solcher ist es mit dem Prädikativ verwandt, aber aus den im Obigen dargelegten Gründen nicht mit ihm gleichzusetzen.